

CRISI I EMPOBRIMENT: LA SITUACIÓ CATALANA I EL PAPER D'EUROPA

Jordi Estivill

Premi Catalunya Social per la seva trajectòria professional i el seu compromís en la lluita contra la pobresa i l'exclusió social.

Arnau Comas

Polítòleg, analista de les dinàmiques i les polítiques migratòries i les desigualtats socials.

1. INTRODUCCIÓ

69

Gairebé dos de cada deu catalans es troben per sota dels llindars de la pobresa i augmenta el nombre dels que romanen de manera crònica en aquesta situació. Aquest article es proposa reflexionar sobre les relacions entre la crisi actual i la pobresa a Catalunya. Comença situant les noves coordenades econòmiques internacionals que delimiten el paper de l'economia catalana i continua presentant com l'any 2010 ha suposat un punt d'inflexió en la política social europea per a endinsar-se en l'anàlisi actual de les xifres més significatives de la pobresa a Catalunya i d'unes tipologies territorials incipients. Finalment, acaba posant en relleu alguns dels possibles escenaris de futur.

2. EL RETORN A LA REALITAT

Una de les conseqüències de la crisi està essent la remodelació de la divisió internacional del treball en el marc d'una globalització econòmica que no afecta tothom de la mateixa manera. En aquests darrers anys s'està consolidant, no sense límits, el paper dels països emergents, on la Xina s'ha convertit en un gran banquer i exportador. L'Amèrica Llatina, amb les dades macroeconòmiques agregades a la mà, se n'està sortint millor que altres regions i continents. A més, per exemple, el Brasil ha mostrat que, tot i el context, era possible treure dels índexs de pobresa un nombre considerable de població i, a més, està establint unes innovadores relacions comercials entre països del sud. El Japó ja va establir la seva moneda i aturar la inflació arran de la sacsejada de fa uns quants anys i, junt amb altres economies asiàtiques, continua fent oscil·lar el centre de les activitats econòmiques vers el Pacífic. Els Estats Units

(un dels llocs on la crisi s'origina) tenen un deute extern molt fort, però no deixen d'ésser dominants en l'economia mundial, encara que tinguin creixents desequilibris interns. El continent africà segueix anant a la deriva i veu com es degraden, encara més, les condicions de vida de la seva població. I, molt probablement, això no millorarà com podria fer sospitar la previsible pujada dels preus agrícoles, a causa de la creixent especulació que s'exerceix sobre seu. El control del petroli i d'altres fonts energètiques continuen essent el motor principal de les decisions geoestratègiques que es prenen a escala mundial i tots els estudis posen en relleu que s'eixampla la distància entre els països més rics i els més pobres i perifèrics.

A la «vella» Europa, sembla que l'economia Alemanya és la que se'n surt millor, i el daltabaix grec ha posat en relleu que, fins que el Govern alemany no hi ha estat d'acord, no s'ha formulat un pla europeu de rescat. Fins on i fins quan durarà la capacitat alemanya d'anar aguantant un euro que la beneficia i uns països als quals se'ls han desbocat les principals magnituds econòmiques i financeres? Els sotrats d'Islàndia, primer, i d'Irlanda, després, s'han aguantat momentàniament. Portugal i l'Estat espanyol també han estat (o estan) en la corda fluixa. Els fons del Banc Central Europeu s'aniran omplint indefinidament per a fer front a uns deutes, als seus interessos cada cop més elevats i als atacs que sens dubte es tornaran a produir? Els dubtes se situen en la creixent necessitat de tenir, o no, a escala europea, uns mecanismes financers potents i reguladors, com podrien ser per exemple la creació de bons europeus o d'un fons de rescat, ja que això desembocaria prou fàcilment envers la formulació de polítiques fiscals europees i les consegüents reticències dels estats a l'hora de donar més poder a les instàncies europees.

En aquest context, és prou clar que el Govern espanyol no ha pres cap de les mesures que li haurien permès afrontar algunes de les conseqüències de la crisi. Primerament, no va voler reconèixer la seva arribada, després, va afirmar que la banca espanyola era de les més solvents, més endavant, va voler treure el cap en el grup del G20 i, per acabar, s'ha fet fort en una presa de decisions marcades per l'agenda neoliberal que finalment s'han traduït en retallades socials. A les difícils situacions dels altres països s'hi afegia la bombolla immobiliària que anys de negocis fàcils i especulatius havien creat amb la complicitat de l'Administració pública. Així, el deute públic i el privat acumulats en aquests darrers anys no poden ésser absorbits a curt termini pels recursos interns ni en la millor de les hipòtesis de creixement.

La crisi ha posat en qüestió la pretensió —d'una certa fatxenderia— de voler jugar a la primera divisió de l'economia capitalista. L'eufòria dels anys anteriors de creixement en els quals moltes famílies, induïdes per falses promeses

i enganys comercials, consumien i s'endeutaven per sobre de les seves possibilitats, ha caigut ràpidament. La realitat perifèrica ha tornat i amb aquesta s'ha posat en evidència la situació de forta dependència econòmica respecte de les economies centrals i els centres mundials de decisió. L'economia espanyola no deixa d'ésser la d'un estat situat en el sud del nord, per molt que algunes empreses espanyoles energètiques, telefòniques i de l'aviació es passegin recollint grans beneficis per altres continents. Aquesta situació intermèdia significa que els seus marges de maniobra són limitats. Amb l'euro ja no es pot devaluar la moneda, un procediment clàssic per a intentar millorar les exportacions. Amb una de les taxes d'atur més altes d'Europa i l'atonía i les dificultats de les economies familiars no es pot especular gaire sobre un possible creixement fonamentat en l'augment a curt termini del consum. A més, amb el retorn obligat del deute exterior i dels seus interessos, es redueix la capacitat financera interna i creix el risc de dinàmiques inflacionàries. La factura energètica exterior continua pesant força en la seva capacitat pressupostària.

L'economia de Catalunya no s'ha deslliurat d'aquests processos. Agradi o no, els principals actors de l'escena econòmica catalana han seguit els mateixos camins de la bombolla immobiliària, l'especulació urbanística i l'endeutament privat marcats per l'economia espanyola. Fins i tot les caixes, a les quals hom atorgava un cert grau d'autonomia i una lògica lleugerament diferent, s'han trobat amb problemes de solvència i amb un capital immobilitzat en operacions immobiliàries arriscades. Sempre hi ha excepcions, i així es pot esmentar l'augment de la capacitat exportadora d'alguns sectors (víticola, químic, biotecnològic), alguns laboratoris farmacèutics i cadenes alimentàries i de moda o algunes empreses de tecnologia capdavantera. Però queda prou clar que, en el seu conjunt, l'economia catalana perd pes productiu, comercial i financer i que, a més, en aquest procés també ha contribuït de manera considerable l'espòli fiscal. Vist des d'una perspectiva pessimista, Catalunya ha deixat d'ésser la «fàbrica d'Espanya» i es troba encaixonada en una perifèria cada cop més dependent de centres de decisió més aliens i llunyans. S'empobreix en el seu conjunt i té cada vegada més persones que viuen en situació de pobresa en el seu si. Si es volgués ésser optimista, en les coordenades actuals, es podria pensar a aprofitar l'ocasió per a abandonar les activitats més especulatives i fomentar un sector productiu potent i sostenible —d'alta tecnologia, exportador i amb una mà d'obra molt qualificada— i la dedicació a la venda de serveis turístics d'alta qualitat.

En la nova divisió internacional de treball que la crisi actual i els «mercats» estan imposant, la realitat econòmica catalana encara és la d'un nord en el sud d'Europa. Fins quan?

3. UN PUNT D'INFLEXIÓ PER A LA POLÍTICA SOCIAL EUROPEA

En aquest context, l'any 2010 ha significat un punt d'inflexió per a la política social europea i per al seu tractament de la pobresa. Han passat deu anys des que, en un clima de bonança econòmica i d'optimisme polític, es varen formular les orientacions de les cimeres de Lisboa i de Niça. El triangle del creixement econòmic, la creació d'ocupació i la promoció de la inclusió social s'ha trencat. Ja des de l'any 2005¹ es comprova que els dos primers objectius, els dos costats més forts del triangle, aglutinen la major part dels esforços i que l'estratègia europea per la inclusió perd pistonada. En aquelles cimeres s'havia afirmat que l'any 2010 s'havia de verificar un impacte decisiu en l'eradicació de la pobresa dins la Unió Europea.² Els vuitanta-quatre milions de persones que viuen actualment per sota els llindars de la pobresa relativa reconeguts oficialment mostren clarament que els objectius de fa deu anys no s'han assolit.³

Això no vol dir que alguns instruments adoptats fa deu anys com el mètode obert de coordinació,⁴ els plans nacionals d'inclusió, les temptatives d'articulació entre la Comissió Europea i els estats, el programa comunitari «Progress» i el sistema d'indicadors adoptat a Laeken⁵ no fossin interessants i que hagin donat un cert joc. No pertoca aquí de fer-ne un balanç, però és obligat constatar que ni tan sols la basculació vers les polítiques laborals⁶ feta a partir de l'Informe Kòk⁷ ha pogut compensar l'hegemonia creixent d'una política econòmica i monetària de defensa del mercat, de desregulació i d'oblit de la dimensió social. Així, ja abans de la crisi es podia parlar d'una progressiva invisibilitat de la pobresa en les decisions comunitàries.

Aquesta invisibilitat en les instàncies comunitàries i, en primer lloc, del Consell Europeu, contrasta amb els resultats de dues enquestes fetes l'any 2009.

1. S. AIRES i J. ESTIVILL (2007), *From Lisboa to Lisboa. Come back to the future*, Porto, REAPN.

2. En l'informe conjunt sobre protecció i inclusió social de la Comissió Europea del 2009 encara s'insistia en la idea de l'impacte decisiu sobre la pobresa l'any 2010.

3. Com a exemple de balanç crític, vegeu C. BARBIER (2010), *De Lisboa a Europa 2020. Una nueva dirección para la estrategia económica de la Unión Europea*, Madrid, Fundación 1 de Mayo. La mateixa Comissió Europea n'ha publicat una avaluació, vegeu COMMISSION EUROPÉENNE (2010), *Document d'évaluation de la stratégie de Lisbonne*, Brussel·les, SEC.

4. M. HEIDENREICH i J. ZEITLIN (ed.) (2009), *Changing European employment and welfare regimes. The influence of the open method of coordination on national labour market and social welfare regimes*, Londres, Routledge.

5. A. COMAS (2010), *Aplicació dels indicadors de Laeken a Catalunya*, Barcelona, Observatori de la pobresa, la vulnerabilitat i la inclusió de Catalunya.

6. J. ESTIVILL (2009), *Overview on European social and labour policies*, Porto. [Projecte BRIDGES finançat pel programa comunitari «Progress»].

7. V. KÒK (2004), *Relever le défi. La stratégie de Lisbonne pour la croissance et l'emploi*, Luxemburg, Office des publications officielles des Communautés européennes.

La primera té per títol «Fent el seguiment de l'impacte social de la crisi».⁸ S'hi constata que entre el 55 % i el 75 % dels enquestats consideren que la pobresa ha crescut a escala local, nacional i europea en els darrers dotze mesos. El 31 % considera que una de cada cinc persones és pobre en el seu país, i a Bulgària, Hongria i Romania, el 63 % pensa que ho és una de cada tres. Els més pessimistes davant de la possibilitat de trobar una feina en els propers dotze mesos són els irlandesos, els espanyols, els italians, els lituans i els portuguesos.

Els resultats de la segona enquesta, que es fa anualment, confirmen els de la primera, ja que el 84 % de les respostes afirmen que la pobresa ha augmentat en el seu país en els darrers tres anys. El 56 % pensa que els més afectats són els parats, el 41 %, que ho són les persones més velles, el 31 %, que ho són els que tenen menys formació i el 29 %, que ho són els que tenen un treball precari. El 89 % dels enquestats opinen que és urgent atacar la pobresa, i que això ho han de fer els seus governs. El 9 % considera que la Unió Europea és la primera responsable de fer-ho i el 74 %, que és important que ho faci.⁹

Aquest mateix any la Comissió Europea encara feia esforços per a difondre la seva recomanació¹⁰ sobre la inclusió activa en la qual presentava un altre triangle d'objectius al voltant d'un mercat de treball «inclusiu», de la garantia d'uns ingressos «adequats» i d'uns serveis socials de qualitat. El concepte d'*activació* ve de lluny i es va començar a aplicar al món de la gent gran i dels discapacitats. Després s'ha anat generalitzant sota el guiatge de la «tercera via» de Blair per a ser utilitzat en les polítiques laborals i socials en el sentit de premiar els que fan esforços per entrar en el mercat del treball i castigar els que no ho fan. Els ingressos adequats fan referència a la resolució parlamentària del 1992, en què es recomanava la creació de rendes mínimes. En els darrers temps, aquestes han estat objecte de renovat interès.¹¹ La perspectiva dels serveis socials s'ha de prendre en un sentit ampli i remet al debat sobre la defensa dels serveis d'interès general (aigua, electricitat i gas, però també educació, sanitat i serveis socials). Tanmateix, el conjunt d'aquestes meritòries intencions no han estat seguides d'estratègies operatives en els mesos posteriors.

8. GALLUP ORGANIZATION (2009), *Flash Eurobarometer*, núm. 276: *Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union*.

9. EUROPEAN COMMISSION (2009), *Eurobarometer Survey on poverty and social exclusion*, Luxemburg, Publications Office.

10. EUROPEAN COMMISSION (2008), «Comission recommendation 2008/867/EC of 3 October 2008 on the active inclusion of people excluded from the labour market», *Official Journal* L 307 (18 novembre).

11. J. BEGG, J. BERGHMAN i E. MARLIER (2006), «Trends, recent developments, active inclusion and minimum resources», a EUROPEAN COMMISSION, *Peer review and assessment in social inclusion*. Brussel·les, Comissió Europea; H. FRAZER i E. MARLIER (2009), *Minimum income schemes across EU member states*, Brussel·les, Comissió Europea.

D'aquesta manera, s'entrava en l'any 2010 en plena crisi que afectava, de manera diferent, els països membres de la Unió, amb un nou Parlament Europeu i una recent nomenada comissió, un tractat (Lisboa 2009) tot just aprovat, que remodelava alguns aspectes institucionals i definia els drets dels ciutadans europeus, i en el marc d'una presidència espanyola de sis mesos seguida d'una de belga. Cal recordar que les quatre anteriors presidències dels governs espanyols no s'havien distingit precisament per haver fet avançar l'anomenat *dossier social*. Les expectatives per tant, no eren altes. En el programa definit en el discurs del president del Govern espanyol al president del Parlament Europeu i dels grups parlamentaris del dia 3 de desembre de 2009 no és fàcil trobar-hi, més enllà de vaporoses promeses, propostes concretes. «Una Europa más fuerte, más unida, más útil» és el lema principal d'una presentació en la qual s'afirma que ja s'està sortint de la crisi i que «se ha logrado detener la caída libre de la actividad económica y estabilizar los mercados financieros». «Impulsar la agenda social, dar prioridad a la gestión de la inmigración, promover un plan de igualdad de hombres y mujeres, acercar Europa a los ciudadanos y proponer iniciativas para reforzar y garantizar los derechos»¹² són les referències més importants en el camp social. No s'hi troba cap al·lusió, per exemple, i com seria lògic esperar, a l'Any Europeu contra la Pobresa i l'Exclusió Social, una absència significativa que es repeteix en el discurs¹³ al Parlament Europeu que el senyor Zapatero va fer el 20 de gener de 2010 per presentar les prioritats de la presidència espanyola. Aquestes prioritats havien d'ésser: crear un mercat comú energètic, invertir en la societat de la informació, promoure una indústria sostenible i fer esforços en l'educació, la universitat i la recerca. Recordant el vint-i-cinquè aniversari de l'entrada de l'Estat espanyol a la Unió Europea i el lideratge d'aquesta en el món, va llençar la sorprenent idea d'un gran pacte social entre treballadors i empresaris a escala europea. Es comprometia, a més, a fer que en l'Estratègia Europa 2020 s'incorporés la perspectiva de la sostenibilitat ambiental, social i econòmica; una sostenibilitat econòmica fonamentada en la competitivitat i la productivitat. No acaben aquí les sorpreses propositives, ja que en la pàgina del parlament i el Senat espanyols s'afirma que les prioritats de la presidència espanyola són la igualtat i la innovació. Tampoc no sembla, però, que els partits de l'oposició fessin propostes alternatives.

No pertoca aquí fer un balanç global de la presidència espanyola durant el 2010 (a la qual ha explotat a les mans la crítica situació de Grècia i la qual ha

---

12. Discurs del president del Govern espanyol del dia 3 de desembre de 2009 a la Moncloa.

13. Discurs del president del Govern espanyol al Parlament Europeu el 20 de gener de 2010.

hagut de posar en marxa mecanismes inèdits en la Unió Europea). «Había que dar la talla» i «había que lidiar con uno de los toros más bonitos como la aplicación del Tratado de Lisboa», afirmen alts responsables espanyols en la cerimònia de traspàs a la presidència belga.¹⁴ Més enllà d'aquests símls lligats a la tauromàquia tan apreciats per la cultura europea, la presidència espanyola fa un balanç¹⁵ on sosté, en l'apartat anomenat «Un nuevo gobierno económico», que, per primera vegada (*sic*) figura un objectiu d'inclusió social dins de la futura estratègia. No deixa d'ésser curiós que en aquest balanç desapareixen les intencions inicials i que en l'apartat sobre els drets socials apareguin l'aprovació de l'Acció d'Integració dels Gitanos i de diverses directives farmacològiques i sanitàries (trasplantaments d'òrgans, assistència sanitària a les persones transfrontereres...) preparades molt anteriorment. En qualsevol cas, sí que es pot afirmar que la presidència espanyola no ha sabut donar cap valor afegit a l'Any Europeu contra la Pobresa i l'Exclusió Social.

L'any 2010 estava marcat per aquesta «celebració», que era una ocasió important per a fer una valoració dels deu anys de l'estratègia de Lisboa.¹⁶ Potser les xifres del comunicat de premsa de l'Eurostat,¹⁷ presentades en la conferència de clausura de l'Any Europeu contra la Pobresa i l'Exclusió Social, celebrada a Brussel·les els dies 16 i 17 de desembre, impediéren fer grans celebracions i valoracions. Segons aquest comunicat, cent setze milions de persones estan amenaçades de pobresa, vuitanta-un milions es trobaven per sota dels llindars monetaris i quaranta-dos, en situacions de gran privació material (és a dir que, per exemple, no podien pagar les seves factures, prendre's unes vacances d'una setmana o tenir una calefacció adequada). I aquestes són xifres del 2008, quan les conseqüències més importants de la crisi encara no es feien sentir tant.

Tanmateix, els prop de set-cents petits projectes portats a terme durant l'any i els 17 milions d'euros atorgats¹⁸ no podien tenir l'objectiu de reduir aquestes xifres. De fet, els anys europeus, que se celebren des de l'any 1983, serveixen —quan ho fan— com a catalitzadors de l'opinió pública, com a mecanismes sensibilitzadors dels actors, com a promotors de la participació i

14. Afirmacions de López Garrido, secretari d'estat per la UE, i Francisco Fonseca, director de la representació de la Comissió Europea a Espanya en la cerimònia de traspàs de la presidència al Govern belga a Madrid.

15. PRESIDÈNCIA ESPANYOLA (2010), *Respuesta a la crisis, puesta en marcha de las nuevas instituciones y estrategia para el crecimiento y el empleo: balance de la Presidencia española de la UE*, Madrid, p.11.

16. H. FRAZER, E. MARLIER i I. NICAISE (2010), *A social inclusion roadmap for Europe 2020*, Antwerpen, Garant.

17. T. ALLEN i P. WOLFF, *Communiqué de presse*, Brussel·les, Eurostat.

18. Vegeu la resolució del Parlament Europeu del mes d'octubre del 2008 que aprova la celebració de l'Any Europeu contra la Pobresa i l'Exclusió Social.

com a renovadors del compromís dels governs i de les instàncies de la Unió Europea al voltant d'una determinada temàtica.

La Xarxa Europea d'Organitzacions Voluntàries contra la Pobresa (EAPN),¹⁹ per exemple, es pronuncia a finals del 2010 sobre l'Any Europeu contra la Pobresa i l'Exclusió Social i sobre l'Estratègia Europa 2020 afirmant que tota la dècada hauria d'estar dedicada a lluitar contra la pobresa i que no més un canvi de model que porti a un desenvolupament més igualitari i sostenible pot afrontar-la i renovar la confiança ciutadana en les institucions democràtiques. Altres veus insisteixen a no cometre els errors passats i a partir de les lliçons que se'n deriven, a plantejar un creixement mesurat, sostenible i inclusiu.²⁰

De fet, el document al voltant del qual han girat tots els debats durant el 2010 a escala europea ha estat «Europa 2020. Una estratègia per un creixement intel·ligent, sostenible i integrador». Aprovat en el Consell Europeu del juny, estableix cinc objectius en matèria d'ocupació, de recerca i innovació, de canvi climàtic i energia, d'educació i d'inclusió social. Una de les novetats de l'anomenada *Estratègia Europa 2020* és que aquests objectius es quantifiquen. Així, es fixa que l'any 2020 el 75 % de la població d'entre vint i seixanta-quatre anys ha de tenir un treball, el 3 % del producte interior brut de la Unió Europea s'ha d'invertir en R+D, l'increment de la reducció de gasos ha d'ésser d'un 30 %, el percentatge de l'abandonament escolar ha d'ésser inferior al 10 %, almenys un 40 % de la generació més jove ha de tenir estudis superiors acabats i, finalment, s'ha de reduir el risc d'ésser pobre en un 25 %, de manera que se n'alliberin vint milions de persones.

Com és lògic, aquesta quantificació ha estat objecte de moltes discussions. Per uns és una fugida endavant i es debat sobre quina base es calculen i es calcularan els objectius. Per d'altres, es tracta de compromisos fermes i concrets que permeten mesurar els resultats de l'Estratègia Europa 2020. Aquesta, més enllà de les xifres, proposa set iniciatives emblemàtiques: una unió per a la innovació, una joventut en moviment, una agenda digital, una eficiència en la utilització dels recursos, una política industrial per a l'era de la globalització, una agenda per a les noves qualificacions i ocupacions i una plataforma social contra la pobresa.

Finalment, al mes de desembre de l'any 2010 s'ha revelat un dels secrets més ben guardats de la caixa de Pandora de la política social europea i s'ha pogut saber en què consistia la Plataforma Social. La Comissió Europea ha pu-

19. EAPN, *Statement at the end of the 2010. Year for combating poverty and social exclusion*, Brussel·les (desembre 2010).

20. E. MARLIER i D. NATALI (ed.) (2010), *Europe 2020. Towards a more social EU?*, Brussel·les, Peter Lang.

blicat la comunicació²¹ en què especifica algunes de les seves característiques. Moltes paraules i pocs compromisos. Després de reconèixer que la crisi ha empitjorant la situació de les persones més vulnerables, es continua insistint que l'eradicació de la pobresa ha d'estar fonamentada en el creixement econòmic i la creació d'ocupació. Pobresa, exclusió social, vulnerabilitat, privació, d'una banda, i activació, partenariat, participació, governança, innovació i experimentació social, de l'altra, són els conceptes més utilitzats.

Com gairebé sempre, els documents de la Comissió Europea en donen una de freda i una de calenta.²² De la segona es pot assenyalar la temptativa de posar en relació la lluita contra la pobresa amb l'Estratègia Europa 2020 amb els plans nacionals de reforma i amb les estratègies d'ocupació; la idea de comprovar l'impacte d'altres polítiques en termes de pobresa;²³ un cert retorn a utilitzar més aquest concepte i a definir-ne alguns dels trets (exclusió de l'habitatge i finançament, endeutament...) que afecten territoris i col·lectius; la continuïtat del programa «Progress», i la preocupació per renovar les rendes mínimes i el reconeixement del paper de l'economia social i del Fons Social Europeu. De la primera cal destacar que no queda clar com s'hi implicarà concretament el Fons Social, com queden el mètode obert de coordinació i els plans nacionals d'inclusió social, i fins a quin punt existirà una estratègia comuna a escala europea que obligarà a seguir unes pautes a cada estat o si aquests podran anar a la seva i aleshores «la pregunta del milió» és com es podrà arribar a l'objectiu comú de menys d'un 25 % de persones pobres l'any 2020.

4. I A CATALUNYA QUÈ? EL DEBAT PÚBLIC SOBRE ELS «NOUS PERFILS» DE LA POBRESA

Paral·lelament al que passa a escala europea, entre altres conseqüències, la crisi ha eixamplat, ha accelerat i ha aprofundit també la pobresa a Catalunya. La seva creixent visibilitat en els carrers i les places i l'interès dels mitjans de comunicació han donat lloc a un discurs que gira entorn dels seus «nous per-

21. EUROPEAN COMMISSION (2010), *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, Brussel·les (16 desembre).

22. Vegeu la ponència de Sergio AIRES «Um balanço da dimensão Europeia do combate à Pobreza (2000-2010)», presentada a Barcelona el 15 de setembre de 2010 en les jornades de presentació del Pla Nacional d'Inclusió.

23. La declaració del Consell Europeu de 6 de desembre sobre l'Any Europeu de Lluita contra la Pobresa i l'Exclusió Social inclou aquesta idea, que prové d'Irlanda (*poverty proofing*).

«filis»). S'insisteix en el fet que nous col·lectius de població que se situaven molt per sobre dels llindars de la pobresa entren a formar part de les demandes creixents dirigides a les entitats privades, com el Banc d'Aliments, Càritas, la Creu Roja o els Serveis Socials de l'Administració pública local. L'espectacle quotidià de veure com gent «ben vestida» s'apressa per recollir els aliments rebutjats pels supermercats en els contenidors de les escombraries i les biografies de persones que feia poc tenien una feina més o menys estable i ara depenen dels mecanismes de la beneficència pública i privada fa deduir que la pobresa adopta uns nous perfils. En els darrers dos anys, televisions, ràdios, diaris i revistes han reafirmat aquesta visió.

Que la pobresa emergeixi i no sigui opaca a la mirada de l'opinió pública és un fet clarament positiu ja que, entre altres raons, és una condició perquè entri en l'agenda política i s'arbitrin estratègies per a afrontar-la. El perill pot venir pel fet que, en les circumstàncies actuals, aquesta major consciència col·lectiva s'inclini per adjudicar l'augment de la pobresa a causes individuals lligades a la incapacitat personal o a la peresa, a l'ociositat i a l'absència de voluntat de treballar o fins i tot, en una interpretació més negativa, als que «es repengen» en les prestacions que reben de la protecció pública. Aquest procés porta, en el millor dels casos, a mesures assistencials d'ordre individual, a sistemes de pressió/repressió sobre els que «no volen» treballar i a acusacions de malversació i possibles arbitrarietats dels que adjudiquen les prestacions. Val la pena posar en relleu que una part de la xenofòbia creixent es fonamenta en l'adjudicació —viscuda com a discriminatòria— a una part dels treballadors immigrants d'aquestes prestacions i serveis que la crisi (i els seus gestors) faria encara més escassos per a la població autòctona.²⁴

Una altra visió de les imatges col·lectives és la que lliga la pobresa amb la conjuntura actual. És cert, com més endavant s'apunta, que la crisi econòmica eixampla, accelera i aprofundeix les situacions d'empobriment. Però també ho és el seu caràcter estructural.

Ja arran de la crisi dels anys setanta del segle passat va sorgir la denominació *nova pobresa*. A casa nostra, Paco Candel en va escriure un llibre²⁵ en la mateixa època que se'n publicaven d'altres a Anglaterra,²⁶ França²⁷ i Itàlia.²⁸ El

24. Tots aquests arguments es poden trobar, més o menys obertament al llarg de l'any 2010, en els mitjans de comunicació del país i també en declaracions d'alguns responsables polítics i de la societat civil.

25. F. CANDEL (1988), *La nova pobresa*, Barcelona, Edicions 62.

26. G. ROOM (1990), *New poverty in the European Community*, Londres, Macmillan.

27. S. PAUGHAM (1991), *La disqualification sociale: Essai sur la nouvelle pauvreté*, París, Presses Universitaires de France.

28. C. SARACENO (1990), «Nuova povertà o nuovi rischi di povertà», a N. NEGRI (ed.), *Povertà in Europa e trasformazione dello stato sociale*, Milà, Franco Angeli.

debat va ésser intens. Els seus arguments es focalitzaven en els obrers qualificats i ben pagats que es quedaven sense treball a causa de les reconversions industrials i les noves tecnologies, i en certs dirigents de petites empreses, comerciants, artesans i botiguers que no podien seguir la dinàmica econòmica d'una competència aferrissada i dels grans supermercats, i també en tots els que no trobaven treball o el perdien, especialment dones i joves, i en les persones sobreendeutades.²⁹ Molt probablement són els mateixos col·lectius d'ara —als quals caldria afegir les famílies amb fills i on tothom està aturat—, sobretot els immigrants arribats darrerament, els vells amb prestacions molt baixes, els treballadors pobres i precaris, la població reclosa, un alt percentatge del poble gitano, una part dels que no se'n surten en l'economia informal i els que no poden adaptar els seus mecanismes productius i comercials de la Catalunya rural.

Els que defensaven que la pobresa se situa en el cor del sistema econòmic i social argumentaven que fixar-se només en els col·lectius és reduccionista, desvia l'anàlisi de les causes més profundes, porta a polítiques «diana» dirigides a poblacions específiques i no permet posar en relleu els aspectes globals i/o territorials. Tampoc així no s'evidencien causalitats directes com les polítiques econòmiques, fiscals i urbanístiques i les sectorials com la sanitat, el treball, l'educació, l'habitatge... A més, si s'insisteix en el curt termini, s'ignora la relació amb els cicles econòmics llargs i amb els esquemes més persistents de la desigualtat social. Les mesures que s'acostumen a prendre com a resultat d'aquesta visió són, en bona part, excepcionals i d'urgència, i tendeixen a reproduir o a pal·liar lleugerament la pobresa i no a posar les condicions per a la seva emancipació. Quan les conseqüències més cridaneres de la crisi s'esvaeixen, també ho acostumen a fer les mesures arbitrades de tipus excepcional.

Aquests debats de fa més de trenta anys han ressorgit arran de la crisi actual i, en part, es reflecteixen en els plans locals d'inclusió social³⁰ que han d'optar entre les mesures d'urgència i de recerca de resultats a curt termini o, d'altra banda, els esforços més transversals i participatius, de major durada. Això es veu reflectit, per exemple, en el Programa d'Acció Social contra la Pobresa de l'Ajuntament de Barcelona, presentat en plenari municipal al mes de maig del 2009 i publicat al mes de desembre, que fou explicat com a programa de xoc contra els efectes de la crisi, o fins i tot en el Pla d'Acció per

29. J. ESTIVILL. (2003), *Overview on the fight against social exclusion. Concepts and strategies*, Ginebra, O.I.T., p. 12.

30. J. ESTIVILL (2008), «De Lisboa 2000 a Lisboa 2007. Els plans d'inclusió social a Catalunya», a T. MONTAGUT (COORD.), *Societat catalana 2008*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Associació Catalana de Sociologia, p. 212-215.

a la Inclusió i la Cohesió Social a Catalunya 2010-2013 de la Generalitat, presentat el 15 de setembre de 2010.

Tanmateix, les dues problemàtiques que més han incidit en el debat públic durant el 2010 han estat la degradació del mercat de treball i les reformes de la protecció social pública i el sistema de pensions. La xifra d'aturats en el segon trimestre del 2008, just abans d'esclatar la crisi, era de 292.900 i al mes de desembre del 2010 és de 686.800;³¹ és a dir, hi ha hagut un augment de més del 100 % en pràcticament dos anys que palesa fins a quin punt s'ha degradat el nivell d'ocupació. Les mesures anunciades pel Govern no semblen poder afrontar amb garanties aquest deteriorament, ans al contrari. El sindicats convoquen una vaga general per al mes de setembre que és seguida sobretot en els centres industrials i les grans ciutats.

D'altra banda, no són bons temps per a la protecció social pública, que està sotmesa a retallades importants en funció d'un discurs que domina el panorama mediàtic i que insisteix en l'envelliment de la població, en el dèficit de la despesa pública i en la incapacitat futura de finançament de la Seguretat Social. Una argumentació en bona mesura fal·laç, que no té en compte que durant més d'una desena d'anys (excepte en el darrer) la caixa de la Seguretat Social ha tingut superàvit, que la productivitat dels treballadors segueix augmentant, que l'Estat espanyol (comparativament) encara destina una petita part del seu pressupost a pagar pensions o que l'important augment de l'esperança de vida de la població dels últims anys és degut, en bona part, al gran descens de la mortalitat infantil i no només a un augment generalitzat dels anys de vida de la majoria de la població.³²

En el marc d'aquest debat, les pàgines dels diaris i, molt significativament, les seccions de cartes dels lectors s'han omplert durant el 2010 de denúncies i reclamacions³³ sobre l'aplicació de la Llei de la dependència. Dificultats en l'accés, lentitud de l'atorgament amb llargues llistes d'espera, excés de les exigències administratives i de burocràcia, errors de pes, manca de personal i finançament de l'Administració central menor del previst i que arriba amb comptagotes. De fet, aquesta llei, presentada com una de les potes principals de l'Estat del benestar a l'«espanyola», va ésser aprovada abans de la crisi i en un clima d'eufòria pressupostària, sense respectar les competències autonò-

31. Dades de l'Enquesta de Població Activa.

32. V. NAVARRO (2010), «Falsedades sobre las pensiones», *Público* (13 gener). També disponible en línia a: <<http://blogs.publico.es/dominiopublico/2917/falsedades-sobre-las-pensiones/>>.

33. Vegeu el conjunt de reclamacions formulades en la ponència «Pobresa i exclusió social» del *VI Congrés Nacional de la Gent Gran de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament d'Acció Social i Ciutadania, 2010.

miques i amb una perspectiva de limitar la dependència que posa en el mateix sac discapacitats, gent gran i persones amb malalties mentals. De fet, s'ha anat transformant en un mecanisme de transferència monetària de les situacions més extremes dels que poden i saben reclamar.

Ara bé, l'altre tema important ha estat també el de la reforma de les pensions públiques. Durant tot l'any hi ha hagut un estira i arronsa amb propostes i contrapropostes. Cal recordar, per a mesurar-ne la importància, que a escala mundial els fons de pensions suposen més d'un 20 % dels fluxos de capital i són un dels primers inversors. Apujar l'edat de jubilació, augmentar el nombre d'anys cotitzats, apujar el càlcul del còmput de quinze a vint-i-cinc anys... han estat algunes de les mesures discutides. Entre altres efectes, s'ha creat un ambient que fa creure en la inviabilitat de l'actual sistema públic i, per tant, en la necessitat, per als que poden fer-ho, d'acudir al sistema privat. En la transició entre el 2010 i el 2011, i seguint aquesta lògica, sindicats, patronal i Govern espanyol han arribat a un pacte.

5. ALGUNES XIFRES SIGNIFICATIVES

Cal destacar, en primer lloc, que, en els darrers anys, s'han publicat un conjunt de treballs que permeten aprofundir en l'anàlisi quantitativa de la pobresa a Barcelona,³⁴ Catalunya³⁵ i l'Estat espanyol.³⁶

Tanmateix, és obligat assenyalar la manca de dades recents que, d'una manera o d'una altra, impedeixen fer una anàlisi més profunda sobre la repercussió de la crisi entre la població catalana. La major part de les fonts són enquestes que necessiten un o dos anys per a ser processades i sortir a la llum. En aquest moment doncs, es disposa bàsicament de dades vinculades als efectes de la crisi en el mercat de treball i, per tant, sobre els treballadors, i també

34. S. SARASA i A. SALES CAMPOS (2009), *Itineraris i factors d'exclusió social*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Síndica de Greuges i Fundació La Caixa. CONSELL ECONÒMIC I SOCIAL DE BARCELONA (2011), *Informe sobre la pobresa i l'exclusió social a Barcelona*, Barcelona, Consell Econòmic i Social de Barcelona.

35. En els darrers anys s'han produït un conjunt de recerques quantitatives a Catalunya. L'Observatori Català de la Pobresa, la Vulnerabilitat i la Inclusió va organitzar conjuntament amb l'Associació Catalana de Sociologia un seminari amb els centres d'estudis CIIMU, CIREM, Fundació Pere Tarrés, GES, IGOP, Seminari TAIFA i UPF-Sociodemografia, que havien treballat en aquesta matèria. Vegeu «Recerca sobre la pobresa i l'exclusió social a Catalunya», *Butlletí de l'ACS* (Barcelona), núm. 105, (setembre 2010).

36. V. RENES (coord.) (2008), *VI Informe sobre exclusión y desarrollo social en España*, Madrid, Fundación FOESSA i P. MARI-KLOSE (2009), *Informe de la inclusió social a Espanya*, Barcelona, Caixa de Catalunya, Obra Social. Vegeu també, per al País Basc, FEDERACIÓN SARTU (2010), *Tendencias sociales e inclusió social. Joera sozialak eta gizarteratzea*, País Basc, Sartu.

d'algunes dades sobre pobresa, però només referides al primer període de la crisi. Fet aquest primer aclariment, cal examinar què sembla que indiquen aquestes primeres dades.

5.1. Dues etapes en la degradació del mercat de treball

La crisi ha tingut dues etapes clarament marcades³⁷ pel que fa als seus efectes en el mercat de treball i, per tant, a la principal font d'ingressos de la majoria de la ciutadania: els salaris. En un primer moment, la pèrdua de llocs de treball va afectar de manera molt important dos sectors tradicionalment molt masculinitzats, com ara la construcció i la indústria. L'atur en aquests dos sectors va augmentar de manera molt important durant l'any 2008 i a principis del 2009. Això va significar un creixement de més del 300 % del nombre d'homes en atur en aquest període, que va passar d'uns 120.000 a més de 370.000 en molt poc temps.

La segona etapa és la que fa referència al període del 2009 al 2010 (l'últim del qual es tenen dades). En aquest lapse de temps el sector que s'ha vist més afectat per la pèrdua de llocs de treball ha estat el dels serveis. Aquest sector està ocupat bàsicament per dones, moltes de les quals són d'origen immigratori. La pèrdua de llocs de treball ha estat, sembla, una conseqüència de l'anterior. La crisi ha acabat afectant tots (o gairebé tots) els sectors productius, però no ha tingut el mateix efecte per a tots els tipus de treballs. És important i significatiu remarcar que, per exemple, els llocs de treball molt qualificats no tan sols no han disminuït, sinó que han augmentat en tot aquest període —un 7,5 % segons dades de l'Enquesta de Població Activa (EPA).

A part de l'augment de l'atur esmentat, és destacable també el fort increment de l'atur de llarga durada, que prolonga situacions de privació, manca i malestar i facilita l'entrada en processos d'exclusió i de cronificació de les situacions de pobresa. Mai en els últims deu anys aquesta dada no s'havia situat per sobre del 4 % (situada en un 1,3 % l'any 2006). Doncs bé, ara, el 2010, l'atur de llarga durada (persones que fa un mínim de dotze mesos que no treballen de manera continuada) ja arriba al 7,5 % de la població. Cal assenyalar, a més, que l'any 2010 el percentatge de persones que han exhaurit els subsidis ha augmentat en un 32 %, fet que representa el 18,45 % dels aturats, és a dir, unes 103.500 persones.

---

37. O. HOMS i M. CAPRILE (2010), «L'impacte de la crisi en el mercat de treball» a *Societat catalana 2010*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Associació Catalana de Sociologia.

Una altra de les dades més preocupants i vinculada també al mercat del treball és l'augment exponencial de les llars on cap dels seus membres no treballa de manera remunerada. Tant entre les persones adultes (de divuit a cinquanta-nou anys) com entre els més joves i els nens (de menys de disset anys) s'ha passat d'uns índexs que rondaven el 4 % (4,4 % i 4,7 %, respectivament) l'any 2007 al 9,2 % en els cas dels adults, i en el dels nens i les nenes que viuen en llars on cap membre de la família treballa se situa en l'11,2 % l'any 2010. *Grosso modo* això vol dir que vora el 10 % de la població catalana viu en llars on cap dels seus membres no té una feina en el mercat del treball formal. En tots dos casos, el gran canvi es produeix entre les dades del 2008 i les del 2009 i no és previsible cap millora (al contrari, hi ha un manteniment a l'alça) en les dades del 2010.

No es tenen dades per la seva pròpia naturalesa, però tot indica que una de les conseqüències de la crisi ha estat la disminució dels treballs més precaris i estacionals en què molts joves trobaven un cert complement o fins i tot uns ingressos que els permetien tenir una menor dependència de llurs famílies. El risc de tota una generació de joves que no s'incorporin al treball és cada vegada més gran a Catalunya.

5.2. Menys seguretats i major risc de pobresa

Aquest trasbals tan important en la principal font d'ingressos de la majoria de les famílies ha tingut una clara repercussió en les taxes de pobresa que es poden estudiar fins al moment (2008-2009). Aquestes han augmentat per a tots els grups de població i també, fet que feia anys que no passava, per a la població masculina i de mitjana edat (adults) que, tradicionalment, era la que tenia uns índexs més baixos de risc de pobresa. En aquest moment la seva taxa ha augmentat, tot i que encara no es troba a prop dels números d'altres col·lectius més «proclius» a viure situacions de pobresa com ara els joves o les dones. Actualment, la taxa de risc de pobresa global de Catalunya se situa en un 18,4 %. Tot i això, continuen essent les dones, la gent jove i la gent gran els col·lectius amb un major risc, juntament amb la població immigrada. Les dones majors de seixanta-cinc anys, amb un 28 %, són les que tenen un major risc. Aquest percentatge, però, és inferior al dels últims cinc anys (i pràcticament idèntic al del 2008) i això podria començar a indicar-nos una certa vinculació dels canvis en el mercat de treball derivats de la crisi i les taxes de risc de pobresa del conjunt de la població, de manera que aquella població que no hi està vinculada l'ha notat menys que no pas aquells qui en depenen directament. L'altre col·lectiu tradicionalment procliu a viure en situacions

d'alta vulnerabilitat és el de la gent jove (menys de setze anys). Aquest, a diferència de la gent gran, sí que ha notat, i de manera directa, els efectes de la crisi. Tant en els homes com en les dones (especialment en aquestes últimes) la taxa de risc de pobresa ha augmentat de manera considerable entre el 2008 i el 2009 (que ha passat del 17,6 % que tots tenien l'any 2008 al 21,9 % i el 24,9 %, respectivament). Això podria ser interpretat, també, com a conseqüència de la seva dependència de la caiguda dels ingressos familiars provinents del treball (que es veurà més endavant) en aquest període, ja que, majoritàriament, en depenen en no poder treballar.

Però un dels fets «diferencials» i destacables d'aquest període ha estat l'augment de la taxa de risc de pobresa que han experimentat els homes adults, que ha arribat al 14,5 % actual, la més alta des que es va posar en marxa la nova Enquesta de Condicions de Vida a escala europea (2004). Aquesta situació d'augment de risc de pobresa entre la població masculina i en edat de treballar està clarament vinculada a l'augment exponencial de l'atur en els darrers anys i, a més, a l'afebliment progressiu dels mecanismes de protecció social vinculats al treball i dels que no estan coberts per aquesta.³⁸

Un altre dels col·lectius que ha estat sacsejat amb força per les conseqüències de la crisi ha estat el de la població immigrada.³⁹ No només la seva taxa de risc de pobresa segueix essent la més alta en el conjunt de la població (un 38,9 % enfront del 18,4 % general) sinó que els seus índexs d'atur han augmentat amb força en els darrers temps. La pèrdua d'ocupació per part d'aquests treballadors durant el 2009 va ser tres vegades superior a la pèrdua de llocs de treball el 2008, i el 64 % dels llocs de treball perduts durant el 2009 eren de treballadors d'origen immigratori. Tot i això, la taxa d'ocupació en l'economia submergida (suggerida per les diferències entre ocupats i afiliats a la Seguretat Social) pateix un descens significatiu i arriba a situar-se en un aproximat 20 %, una de les xifres més baixes dels darrers anys. Això podria indicar una forta disminució de l'ocupació en aquest tipus d'economia, la qual cosa no vol dir que el seu paper sigui necessàriament menor.

---

38. SEMINARIO DE ECONOMÍA CRÍTICA TAIFA (2007), *Informes de Economía*, núm. 4: *Hay pobres porque hay muy, muy ricos*, Barcelona, Seminario de Economía Crítica TAIFA; V. NAVARRO (2006), *El subdesarrollo social de España. Causas y consecuencias*, Barcelona, Anagrama.

39. Daniel GARRELL BALLESTER (2010), *Situació laboral de la població estrangera a Catalunya. Informe 2010*, Barcelona, Comissions Obreres, Centre d'Estudis i Recerca Sindicals; Miguel PAJARES (2010), *Inmigración y mercado de trabajo: Informe 2010*, Madrid, Ministerio de Trabajo e Inmigración, Subdirección General de Información Administrativa y Publicaciones (Observatorio Permanente de la Inmigración). També disponible en línia a: <http://extranjeros.mtin.es/es/ObservatorioPermanenteInmigracion/Publicaciones/archivos/Inmigracion__Mercado_de_Trabajo_OPI25.pdf>.

5.3. Augmenta la pobresa extrema i la vulnerabilitat

En l'últim any, no només ha augmentat la taxa general de risc de pobresa, i de manera generalitzada per a la majoria de col·lectius socials, sinó que, paral·lelament, també ho ha fet la intensitat del risc de pobresa, és a dir, la profunditat de la pobresa, el nombre de persones que es troben més allunyades del llindar, la pobresa més extrema. Els homes que tenen uns ingressos del 40 % de la mediana catalana arriben a representar el 7,4 %, i superen, per primera vegada des del 2004, el llindar del 7 %. Al mateix temps, també han augmentat les persones en situació de vulnerabilitat, és a dir, aquelles que se situen a sobre però a prop del llindar, tot i que encara no hi hagin entrat. En general, i després d'un període d'alts i baixos en els temps de «bonança» econòmica, en el darrer període han augmentat tots els percentatges de persones que es troben en els llindars de la pobresa, fins i tot el d'aquelles que es troben a prop del 60 % oficial. És a dir, no tan sols han augmentat les situacions de pobresa més extrema, sinó que han augmentat també les situacions de «vulnerabilitat»,⁴⁰ de proximitat al risc.

5.4. Mes privació material

Un indicador que està agafant importància en la mesura de les condicions de vida de la població i que ha esdevingut clau en la nova Estratègia Europa 2020 per a quantificar els efectes de les polítiques antipobresa és el de la privació material: és a dir, quantes persones no tenen accés a dos o més béns materials⁴¹ considerats clau per a entendre les mancances de benestar en el context de les societats «desenvolupades». Doncs bé, aquest indicador també mostra un clar canvi de tendència de l'any 2009 respecte dels anteriors, especialment respecte de l'any precedent. Si bé el nombre de llars que no patien cap mena de privació l'any 2008 superava el 60 %, el 2009 aquest nombre va disminuir en gairebé nou punts (51,3 %). De la mateixa manera, doncs, han augmentat tant el nombre de llars que tenen una privació com les que en tenen dues o més, i en tots dos casos s'ha arribat gairebé a representar el 25 % de les llars.

40. J. ESTIVILL, (2010), *L'Observatori català de la pobresa, la vulnerabilitat i la inclusió social: Fonaments i precedents europeus*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Institut Català d'Assistència i Serveis Socials (Inclusió Social; 1).

41. Índex de privació material: a) fer front a despeses sobrevingudes, b) una setmana de vacances anual, c) pagar els endarreriments, d) un àpat de carn, peix o pollastre cada dos dies, e) mantenir la llar adequadament calenta, f) tenir màquina de rentar, g) tenir televisió en color, h) tenir telèfon, i) tenir cotxe particular.

Com en el cas de la taxa de risc de pobresa, les persones amb uns índexs més alts de privació han estat les dones, sobretot les dones grans, un 36 % de les quals tenen dues o més privacions, essent en el cas d'aquest indicador més determinant el gènere que no pas l'edat per a entendre una privació superior. Una altra vegada, però, s'observa un augment molt important de la privació, entre el 2008 i el 2009, entre el grup dels homes i el de la gent gran, que experimenten un creixement dels índexs de privació alta (dues o més de dues privacions) superiors a la resta de col·lectius, si bé segueixen tenint les taxes més baixes del conjunt.

6. UNA PRIMERA APROXIMACIÓ TIPOLÒGICA: LA CRISI I EL SEU IMPACTE TERRITORIAL

Les crisis econòmiques no són fenòmens homogenis que tenen el mateix impacte ni la mateixa profunditat arreu del territori. Aquests processos solen afectar de manera més profunda les perifèries dels sistemes (econòmics, socials, culturals, etc.) i, sovint, fins i tot en reforcen els centres. Això mateix està succeint en aquest moment a escala global, tot i que estiguin sorgint nous centres de poder (la Xina, l'Índia, el Brasil).

Aquestes polaritzacions i diversificacions territorials afecten el conjunt de les economies «desenvolupades» i la catalana d'una manera particular.⁴² Així, fent una breu anàlisi de les dades de què es disposa a escala local es pot afirmar, de manera inicial, que la crisi no està afectant igual tot Catalunya. Aquests efectes es verifiquen igualment si es comparen les dades de la renda bruta familiar disponible (RBFDF)⁴³ dels pobles de la província de Barcelona⁴⁴ durant el període precrisi (2007) amb les dades de la RBFDF del període intracrisi (2009).

Les hipòtesis que es poden formular a partir d'una anàlisi tan limitada són incipients, inicials, però, en tot cas, assenyalen direccions en què caldria se-

42. Aquesta diversificació territorial que també es dona en l'interior de les ciutats es posa en relleu en l'anàlisi de la pobresa a Tarragona. A. BELZUNEGUI *et al.* (2010), «Població, condicions de vida i pobresa a Tarragona», a M. SUBIRATS (COORD.), *Societat catalana 2010*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Associació Catalana de Sociologia.

43. Segons l'IDESCAT, «La renda familiar disponible bruta (RFDB) és la macromagnitud que mesura els ingressos de què disposen els residents d'un territori per destinar-los al consum o a l'estalvi. Aquesta renda no només depèn dels ingressos de les famílies directament vinculats a la retribució per la seva aportació a l'activitat productiva (remuneració d'assalariats i excedent brut d'exploació), sinó que també rep la influència de l'activitat de l'Administració pública mitjançant els impostos i les prestacions socials» (<http://www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/cataleg/pdfdocs/rfbd99-00.pdf>).

44. Es fan servir les dades de la RBFDF de la província de Barcelona perquè són les que estan actualitzades el 2009. Les dades de la RBFDF per al conjunt de pobles de Catalunya no són accessibles encara per al 2010 i, per tant, no es poden dur a terme comparacions per a la resta de Catalunya d'aquest any.

guir treballant si es volgués fer front als efectes que està tenint la crisi actual en el conjunt de les persones i territoris de Catalunya.

D'entrada, cal remarcar que la RBFD del conjunt de la província de Barcelona ha disminuït relativament poc en termes absoluts: un 0,76 % entre el 2007 i el 2009, tot i que el descens *per capita* del 3,57 % ha estat més important. És a dir, semblaria que la crisi sí que, efectivament, hauria disminuït la capacitat adquisitiva del conjunt de les famílies de la província de Barcelona, fenomen que també es dona a l'Estat espanyol, tal com mostren altres estudis⁴⁵ fets recentment.

Però, examinant les dades per territoris, es pot formular una certa tipologia. El primer tipus pot sorprendre (si els nostres apriorismes o les nostres intuïcions haguessin de servir de guia), ja que la capacitat mitjana econòmica de les famílies en el conjunt de poblacions de l'àrea metropolitana «estricta» (Barcelona, Badalona, Sant Adrià de Besòs, l'Hospitalet de Llobregat i Santa Coloma de Gramenet) no només no ha baixat, sinó que fins i tot ha augmentat; lleugeríssimament, però ha augmentat. Cal recordar, però, que s'estan utilitzant números agregats que sumen tant aquells que, presumiblement, han millorat molt com els d'aquelles famílies que han empitjorat molt. És més que probable, tal com mostren altres dades recents, que —es mesuri com es mesuri, es faci servir l'indicador que es faci servir— àmplies capes de la població metropolitana hagin vist disminuït el seu nivell de vida de manera considerable.⁴⁶ Ara bé, en el conjunt de ciutats que envolten Barcelona (i en la capital mateixa) la RBFD s'ha mantingut o ha augmentat lleugeríssimament. Això podria suggerir dues possibles hipòtesis que caldria explorar més detingudament per a poder-les verificar. La primera és que la crisi ha afectat en menor mesura els «centres» econòmics territorials (Barcelona i àrea directa d'influència). La segona és que, tenint en compte la coneguda disminució d'ingressos de les capes més «baixes» de la població metropolitana, s'intueix un augment destacat de la capacitat adquisitiva de les capes de població d'ingressos majors.

Tanmateix, per a entendre el comportament de les rendes familiars caldria estudiar aquells llocs on s'han produït els augments més importants (que també hi són), que compensen les baixades destacades. En aquest sentit, cal dir que els llocs on hi ha hagut aquests increments de la RBFD no semblen se-

45. L. AYALA CAÑÓN, (2010), «La pobreza en España: tendencias y factores de cambio», *Revista Española del Tercer Sector* (Madrid), núm. 15; O. CANTÓ (2010), «El impacto de la crisis económica sobre los hogares más desfavorecidos», *Revista Española del Tercer Sector* (Madrid), núm. 15, i M. LAPARRA (2010), *El primer impacto de la crisis en la cohesión social en España*, Madrid, Fundación FOESSA, Cáritas Española.

46. Aquesta anàlisi tan sols se centra en la distribució i les diferències interterritorials i no intraterritorials.

guir un sol patró, tot i que, majoritàriament, es troben en pobles relativament petits però propers a zones amb una economia potent. Aquesta seria una segona tipologia. A llocs com el Maresme, el Vallès o el Baix Montseny és on es troba un nombre més elevat de poblacions petites (tot i que són clarament minoritàries en el conjunt) que han augmentat més la seva capacitat adquisitiva global. Fins a quin punt la situació d'Òrrius, Olivella, Sant Iscle i Sant Cebrià de Vallalta, Santa Susanna, Sant Vicenç de Montalt, Vallgorguina i Vilanova del Vallès no s'explica pel seu caràcter residencial?

No obstant això, el comportament majoritari és el dels descensos generalitzats de renda familiar, que constitueix el tercer tipus. En aquest cas és molt clara la relació entre un descens acusat i la tipologia (demogràfica, social i econòmica) dels indrets on tenen lloc les baixades més importants de la RFB (absoluta i *per capita*). Es tracta dels pobles més petits i més allunyats de la capital política i econòmica de la província. Aquest important descens es produeix en pobles que prèviament tenien rendes familiars tant superiors com inferiors a la mitjana. És a dir, la hipòtesi aquí podria ser que aquesta baixada no semblaria afectar els pobles en funció de la seva riquesa prèvia sinó en funció de la seva mida i distància respecte del centre. A l'Anoia, a la part alta d'Osona i del Bages o en alguns pobles del Berguedà, la caiguda, tant de la RFB com de la RFB *per capita*, és la més important de tota la província amb una diferència notable respecte de la resta. Moltes d'aquestes poblacions petites i rurals presenten fortes pèrdues de poder adquisitiu i es troben concentrades a la comarca de l'Anoia. Això podria ser degut a alguna causa localitzada i específica viscuda durant els primers anys de la crisi (com ara un augment molt important de l'atur) o a algun altre dèficit estructural d'aquest territori.

Tot i que els descensos més forts s'han produït en aquestes zones, cal destacar que la capacitat adquisitiva de les famílies també s'ha vist fortament disminuïda en altres indrets més propers al centre —en quilòmetres i en tipologia econòmica, productiva i social— i que coincideixen amb les intuïcions inicials. Un quart tipus seria el de les poblacions mitjanes de la primera o la segona corona de l'àrea metropolitana, amb una forta presència de la indústria i la construcció, on els importants descensos de les taxes d'ocupació i l'augment de les d'atur han provocat aquesta pèrdua de poder adquisitiu. Llocs com Badia del Vallès, Granollers, Mollet, Igualada, etc., també registren retrocessos importants, tot i que no tan forts com les petites poblacions esmentades anteriorment.

Així doncs, cal indicar que aquestes clares diferenciacions territorials, en tant pocs quilòmetres, obliguen a pensar també en termes territorials i en l'impacte específic de «les» crisis que es produeixen dins «la» crisi. Hi ha indicis

que suggeririen un impacte major en la «perifèria» econòmica del sistema i, per tant, això requeriria un estudi més aprofundit sobre les causes específiques d'aquests processos en aquests territoris, els que menys acostumen a centrar la mirada d'investigadors i dels grans gestors d'allò públic.

7. CAPITALISME, CAPITALISME REFUNDAT, DECREIXEMENT...?

La tardor del 2008, quan els signes de la crisi ja eren molt evidents, es van aixecar diverses veus de responsables europeus per a posar en qüestió el tipus de desenvolupament capitalista. Fins i tot el president francès, el senyor Sarkozy, va suggerir que calia refundar el capitalisme. Alguns van parlar de recrear un sistema econòmic més controlat, més regulat, més «civilitzat». D'altres fins i tot van insinuar que era una ocasió per a estimular un creixement verd, ja que a causa de la crisi, les emissions de CO² disminuirien. També es va afirmar que existia una altra manera d'enfocar l'economia i que els exemples en els quals la producció, la distribució i la moneda es replantegen des de la perspectiva d'una economia social, solidària i sostenible, existien en tot el món.

No es pot dir que no es llancesin un conjunt de propostes que anaven en el sentit d'una major regulació: crear una estructura de vigilància financera de la Unió Europea sobre la base de l'Informe Larosière, modificar la directiva sobre els fons propis i els sistemes de garantia de dipòsits, establir límits a les remuneracions dels alts càrrecs de les entitats financeres, exigir com a resultat dels finançaments públics als forats dels bancs contrapartides controladores o crear impostos directes sobre les activitats especulatives. Fins i tot el Consell Europeu del desembre del 2009 va enviar una crida al Fons Monetari Internacional perquè estudiés la possibilitat de crear una taxa mundial sobre les transaccions financeres (recordant la taxa Tobin).

Ara, a principis del 2011, qui se'n recorda, d'aquelles manifestacions i d'aquestes propostes? En una ofensiva sense precedents,⁴⁷ en menys de tres anys han guanyat tots aquells que van ésser els causants de la crisi, i els seus raonaments no solament omplen els mitjans de comunicació i els cercles dels experts sinó que també han marcat, i de manera important, les decisions econòmiques, polítiques i socials dels governs occidentals. Els anomenats *mercats* han imposat i imposen arreu la seva lògica, que consisteix a continuar creient en les virtuts de l'expansió no controlada dels mercats internacionals, en la no-regulació dels fluxos financers, en la limitació de la despesa pública (i,

---

47. C. DEGRYSE (dir.) (2010), *Bilan social de l'Union Européenne*, Brussel·les, ETUI aisbl, p. 15.

molt en particular, dels mecanismes de protecció social) i a fer pagar els plats trencats⁴⁸ als que han estat les víctimes de la crisi.

Semblaria, doncs, que s'està retornant al model que ha causat la crisi i que s'ha perdut una ocasió per a replantejar quin tipus de desenvolupament econòmic i social es vol. Tanmateix, es pot recordar que van existir uns anys de creixement econòmic expansius amb uns equilibris keynesians entre l'acció reguladora dels estats i el paper d'uns mercats més o menys encaixonats, una concertació social i un relatiu benestar social al centre i al nord d'Europa, causat per uns salaris relativament alts i uns subsidis prou generosos, on la pobresa material, si bé no era marginal, sí que presentava uns índexs molt menys importants que els actuals. Una de les dificultats principals per a un retorn a aquesta opció és que es basava en la utilització de matèries primeres alimentàries i energètiques barates i abundants que provenien d'un «tercer món» controlat i espoliat, en un sistema productiu fordista que a poc a poc va desapareixent. Tenint en compte tot això, una altra via possible per explorar, i que cada vegada ressona amb més força, és la del decreixement:⁴⁹ no voler créixer per sobre de tot, estrènyer el cinturó del consumisme massiu, tenir molt en compte el medi ambient, utilitzar millor uns recursos escassos i potenciar les diferents formes de l'economia social i solidària⁵⁰ (formes alternatives de finançament, mercats solidaris, comerç just, producció ecològica, integració cooperativa...). Tot i la seva creixent importància, no és gaire clar que una majoria de la població hi estigui d'acord i, sobretot, que ho comparteixin els que retenen els poders.

Per ara, però, les coses semblen anar per un camí ben diferent. A part de l'aprofundiment en les propostes sorgides de l'ideari que ens ha portat on som ara, s'estan duent a terme petites modificacions que no canvien substancialment un model de creixement salvatge fonamentat en la cobdícia, l'individualisme, la competència i la productivitat, que gira al voltant dels mercats i dels fluxos financers i que creu que la dinàmica econòmica és l'única condició per a posar fi a la pobresa, mentre es genera un món cada vegada més desigual, menys sostenible i més empobrit. Aquests tres escenaris no són quimèrics; el primer ja s'ha donat, el segon s'assaja en milers d'experiències en tot el món,⁵¹ i el tercer és el que domina el panorama actual. Que es vagi vers un sentit o un altre també depèn de tots nosaltres.

48. F. SANUY (2010), *Els plats trencats: Banquers, polítics i ciutadans: Culpables i víctimes de la crisi econòmica*, Barcelona, La Magrana.

49. S. LATOUCHE (2008), *La apuesta por el decrecimiento: ¿Cómo salir del imaginario dominante?*, Barcelona, Icària.

50. J. L. LAVILLE i J. GARCIA (2009). *Crisis capitalista y economía solidaria: Una economía que emerge como alternativa real*, Barcelona, Icària.

51. Vegeu *Revista Economia Solidària* (Açores: Governo do Açores), núm. 1 (2010).